

ОСОБЛИВОСТІ ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ЗАСУДЖЕНИМИ НЕПОВНОЛІТНІМИ

Визначено специфіку установ, в яких відбувають покарання у виді позбавлення волі неповнолітні засуджені. Підкреслено основний напрямок діяльності цих установ – виховання. Висловлено думку щодо основних проблемних моментів, які роблять неефективною діяльність з виконання позбавлення волі щодо вказаної категорії засуджених.

Ключові слова: неповнолітній засуджений, виховна колонія, виховний вплив.

До питання про відбування покарання у виді позбавлення волі засудженими неповнолітніми в науковому середовищі звертаються дуже часто. Але попри це воно залишається вкрай актуальним і завжди залишає простір для вивчення та вдосконалення.

Останнім часом кримінально-виконавчі правовідносини стали однією з основних тем для проведення досліджень і реформування. Усе більше уваги науковці приділяють з'ясуванню мети покарання та кримінально-виконавчої діяльності. Особливо важливим стає визначення мети та алгоритму діяльності з виконання покарань відносно неповнолітніх. Обумовлено це тим, що молодь є майбутнім держави і від того, як держава ставиться до молоді, залежить, власно кажучи, майбутнє держави.

На сьогодні склалися всі передумови для того, щоб зробити крок до якісної зміни ставлення до неповнолітнього засудженого і процесу виконання покарання у виді позбавлення волі щодо такої особи.

Багато вчених і практичних працівників кримінально-виконавчої служби України та правоохоронних органів зверталися до питання особливостей правового статусу неповнолітніх та виконання відносно них покарання у виді позбавлення волі. Серед них О. С. Бартків, О. І. Дегтяр, Є.А. Дурманенко, І. І Пампура, А. Х. Степанюк, І. С. Яковець та ін.

Метою даної статті є з'ясування та визначення суттєвих особливостей виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі засудженими неповнолітніми та визначення на їх основі змісту діяльності з виконання покарань відносно неповнолітніх.

Особливості відбування покарання у виді позбавлення волі неповнолітніми передбачено у гл. 21 КВК України. У ній йдеться про матеріально-побутові умови, режимні вимоги до засуджених, специфіку побудови установ для неповнолітніх, додаткові гарантії при їх звільненні та деякі положення про їх соціальну адаптацію до умов вільного життя.

Неповнолітні відбувають покарання у виді позбавлення волі у спеціальних виховних колоніях, що відрізняються від колоній для дорослих перш за все ступенем ізоляції. Ці колонії не мають поділу за рівнями безпеки, в них більш доступні поліпшені умови тримання. Кримінально-виконавчий кодекс України встановлює такі особливості тримання неповнолітніх: дозволено витратити на місяць для придбання продуктів харчування і предметів першої потреби гроші, зароблені в колонії, в сумі до 100 % мінімального розміру заробітної плати; одержувати побачення – щомісяця короткострокове й один раз на 3 місяці – тривале; при сумлінній поведінці й ставленні до праці та навчання після відбуття не менше однієї четвертої частини строку покарання засуджені мають право на поліпшення умов тримання і їм може бути дозволено: а) додатково витратити на місяць гроші в сумі 60 % мінімального розміру заробітної плати; б) додатково одержувати один раз на 3 місяці короткострокове побачення, яке за постановою начальника виховної колонії може проходити за її.

Як видно, законодавець перераховує окремі елементи режиму в установах для неповнолітніх і окреслює межі державного примусу, який застосовується до таких осіб. Правовий статус неповнолітніх засуджених за своїм обсягом включає в себе всі основні права, якими наділені засуджені, і має певні додаткові елементи, пов'язані з тими особливостями установ, де вони тримаються.

Вказані положення КВК України не відбивають усіх особливостей, які дійсно властиві режиму тримання неповнолітніх у виховних колоніях. Кодекс містить лише окремі елементи режиму, які хоча й відрізняють виховні колонії від виправних але не вказують на суттєві ознаки цієї різниці. Зі змісту положень цього акта неможливо впевнитися в виховному характері відбування покарання неповнолітніми засудженими.

Уявляється, що найбільшою особливістю виховних колоній повинна вважатися їхня виховна спрямованість. Акцентування діяльності з виконання покарань щодо неповнолітніх саме на виховній складовій є основним завданням посадових та службових осіб кримінально-виконавчої служби. Ця ідея закладена законодавцем в механізм правового регулювання виконання покарання у виді позбавлення волі щодо неповнолітніх, на що вказує навіть назва установ, до такі засуджені відбувають покарання. Ці установи повинні бути орієнтовані на виховання. Особа в неповнолітньому віці більш сприйнятлива, на неї можна здійснювати відповідний корегуючий вплив, її звички і властивості в цьому віці є більш змінюваними, а сама вона легше піддається вихованню, навчанню й корекції. Кінець кінцем, можна стверджувати, що мета ресоціалізації взагалі є реальною лише щодо неповнолітнього, як особи, властивості якої ще можна змінити.

Отже, незважаючи на те, що неповнолітній фактично є асоціальною особою з проявами девіантної поведінки, а нерідко і з певними психічними відхиленнями, він все ж таки має шанс на зміни власної особистості. І саме тому виховні колонії повинні бути тими установами, де засуджений неповнолітній зможе отримати підтримку, допомогу і навіть захист. У виховних колоніях необхідно створити такі умови тримання, які нададуть можливість більше уваги приділяти вихованню, навчанню й отриманню навичок сумлінної позитивної поведінки. Умови тримання не повинні мати такого ступеню правообмежень, який жорстко відокремлює неповнолітнього від оточуючого світу і робить його соціально небезпечним.

Таким чином, уся діяльність виховних установ має бути спрямована на корегуючий вплив на засудженого. Цей вплив необхідно підкорити меті ресоціалізації засудженого. Відносно неповнолітнього мету ресоціалізації необхідно зробити основною. Тут слід звернути увагу на те, що ресоціалізація в роботі з неповнолітніми повинна розумітися широко. Вона має охопити відразу три напрямки, на які вказують розробки науковців-педагогів:

- 1) відновлення особистих якостей, необхідних для нормальної життєдіяльності в суспільстві;
- 2) засвоєння нових цінностей, ролей, навичок замість попередніх;
- 3) заходи, спрямовані на відновлення соціального статусу особистості, втрачених або несформованих соціальних навичок, переорієнтація соціальних і референтних орієнтацій девіантів через включення їх у нові, позитивно орієнтовані стосунки й види діяльності [1].

Процес виконання покарання необхідно організувати так, щоб у ньому були наявні умови для відновлення якостей, необхідних для життя в суспільстві, засвоєння нових цінностей та переорієнтацію особи. Життєдіяльність в виховній колонії має включати позитивні види діяльності та стосунки. Серед таких видів діяльності та заходів можна назвати такі: залучення засуджених до творчої діяльності, організація читацьких конференцій, дискусійних клубів, майстерні народних ремесел та ін. [2, с. 110].

Важливим моментом у процесі організації відбування покарання неповнолітніми є обов'язковість навчання, на що вказує КВК України. Це реальна можливість для неповнолітніх, які знаходяться у конфлікті з законом, отримати освіту, додаткові навички, вміння та ін. Більш того, освіта є можливо самим дієвим важелем, який здатен змінювати особу, і від того яким чином вона організована в виховній установі, залежить в кінцевому підсумку, успіх всієї кримінально-виконавчої діяльності щодо неповнолітнього. Тому освіту в колонії для неповнолітніх необхідно організувати таким чином, щоб засуджений бажав навчатися та отримувати нові знання і навички. Треба

створити такі умови навчання і так мотивувати неповнолітнього, щоб він обирав як пріоритет свого життя в колонії освіту та навчання.

Слід зазначити, що більшість із зазначених заходів реалізуються у виховних колоніях для неповнолітніх засуджених. Там створюються спортзали, кімнати психоемоційного розвантаження, бібліотеки, обладнується телебачення (навіть кабельне), за допомогою якого транслюють спеціальні програми з основ правових знань та освітні програми. Організуються навіть вступні іспити до технікумів [3, с. 197–199].

Законодавець намагається врегулювати процес відбування покарання неповнолітніми таким чином, щоб у ньому було більше ознак виховної діяльності. Наприклад, кримінально-виконавче законодавство вимагає, щоб при зверненні до неповнолітніх їх називали вихованцями. Це має сприяти зосередженню уваги як дитини, так і працівника колонії саме на процесі виховання, а не на факті засудження. У той же час працівники виховної колонії звертаються до неповнолітнього засудженого на «ти» або називають його на ім'я. Здається, що звернення на «ти» до неповнолітнього навряд сприяє більш кращому усвідомленню ним своєї особистості й відчуттю поваги до себе.

Основними особливостями виховних колоній, які відрізняють їх від будь-яких інших установ та вказують на виховний характер діяльності, на нашу думку, є: більш м'який і лояльний режим тримання, прояв якого полягає в тому, що для таких засуджених передбачені більш комфортні умови тримання взагалі, підвищені норми харчування, більші можливості для заняття спортом, участі в інших заходах; можливості щодо навчання засуджених неповнолітніх; специфічні умови їх праці, передбачені законодавством про працю; заборона застосувати до них спеціальні засоби безпеки й накладати деякі дисциплінарні стягнення; обмеження вживання деяких заходів щодо неповнолітніх (переміщення без супроводу, слідування до місця вибуття при звільненні засудженого, переведення неповнолітніх в інші колонії т ін.); більші можливості щодо звільнення й дострокового звільнення засуджених неповнолітніх; поступове привчання до умов життя на волі (існування діляниць

соціальної адаптації, до якої засуджений попадає майже автоматично коли до закінчення встановленого строку відбування покарання або до дати застосування можливого умовно-дострокового звільнення від відбування покарання залишається не більше шести місяців.

Намагання зробити процес відбування покарання такими особами максимально наближеним до виховного процесу відбувається й у заходах заохочення. За сумлінну поведінку і ставлення до праці й навчання, активну участь у роботі самодіяльних організацій і виховних заходах до засуджених неповнолітніх можуть застосовуватися додаткові заохочення, серед яких надання права: а) відвідати культурно-видовищні і спортивні заходи за межами виховної колонії в супроводі працівників колонії і б) виходу за межі виховної колонії в супроводі батьків чи інших близьких родичів. Такі заходи, безумовно, є позитивними, спрямованими на подальшу соціалізацію неповнолітнього.

І все ж таки, незважаючи на всю цю роботу, стан справ з вихованням та ресоціалізацією засуджених неповнолітніх залишається на низькому рівні. І ні для кого не є секретом, що цілі, які стоять перед покаранням та кримінально-виконавчою діяльністю відносно засуджених неповнолітніх, реалізуються не часто. Практика свідчить, що серед засуджених неповнолітніх рецидив складає майже 60 %. Тобто виховні колонії фактично є «кузнею кадрів» для кримінального світу. Виникає питання: чому це так? Офіційні джерела наводять переліки заходів, які здійснюються для ресоціалізації та виправлення засудженого, а практика вказує на те, що майже всі вони залишаються марними.

Як правило, у виховних колоніях процес ресоціалізації забезпечується за допомогою складання індивідуальних програм соціально-психологічної роботи із засудженим, проведення групових та індивідуальних бесід, надання інформації на морально-етичні, правові, природознавчі, наукові та релігійні теми, організація клубної та позакласної роботи і інші заходи [4, с. 276]. Як видно, заходів багато, але вони не працюють. Очевидно, відповідь на поставлене питання лежить у практичній площині. Тобто в тому, *яким чином і з*

якою зацікавленістю здійснюються названі, безумовно, позитивні заходи. Без будь-яких сумнівів можна стверджувати, що саме на етапі реалізації вказаних заходів проявляється якість їх підготовки та відтворення. Причина того, що заходи ресоціалізації не досягають своєї мети є комплексною і включає в себе багато чинників. Основними з них, на нашу думку, є відсутність мотивації персоналу кримінально-виконавчих установ та низький професіональний рівень працівників кримінально-виконавчої служби у сфері позитивної педагогічної роботи із засудженими неповнолітніми. Саме те, що працівники не зацікавлені в ефективній роботі, не мотивовані а ні фінансовими інструментами, а ні перспективою професійного зростання, веде до того, що справа ресоціалізації знаходиться на низькому рівні. Крім того, робота з неповнолітніми вимагає від працівника не лише правових знань, а й навичок у сфері психології, педагогіки та соціології. Наявністю саме таких знань та досвіду, повинні відрізнятися працівники кримінально-виконавчих установ для неповнолітніх. І якщо виконання покарання щодо дорослих засуджених дійсно може бути організоване з більшим акцентом на правову та соціальну роботу, то кримінально-виконавча діяльність щодо неповнолітніх повинна бути підкорена педагогічним та психологічним орієнтирам.

Список літератури:

1. Словник-довідник для соціальних працівників та соціальних педагогів / [уклад. О. В. Безпалько та ін.]. – К. : УДЦССМ, 2005. – 258 с.
2. *Бартків О. С.* Особливості ресоціалізації неповнолітніх правопорушниць / О. С. Бартків, Є. А. Дурманенко // Наук. вісник Волинськ. нац. ун-ту : наук. зб. – Волинь : Волинськ. нац. ун-т, 2011. – № 7. – С. 108–111.
3. *Дегтяр О. І.* Характеристика неповнолітніх, які тримаються в установах кримінально-виконавчої системи в Харківській області. Організація профілактичної роботи з ними / О. І. Дегтяр // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. праць.– Х. : Ін-т вивч. проблем злочинності, 2004. – Вип. 8. – С. 196–200.
4. *Пампура І. І.* Особливості ресоціалізації неповнолітніх засуджених у пенітенціарних установах / І. І. Пампура // Юридична психологія та педагогіка : наук. журн. – Луганськ : Луганськ. нац. ун-т, 2011. – № 2 (10). – С. 274–277.

Романов М. В. Особенности отбывания наказания в виде лишения свободы осужденными несовершеннолетними.

Определена специфика учреждений, в которых отбывают наказание в виде лишения свободы несовершеннолетние осужденные. Выделено основное направление деятельности этих учреждений – воспитание. Высказано мнение относительно основных проблемных

моментов, делающих неэффективной деятельность по исполнению лишения свободы в отношении указанной категории осужденных.

Ключевые слова: несовершеннолетний осужденный, воспитательная колония, воспитательное воздействие.

Romanov M. V. Features of serving the sentence of imprisonment convicted juveniles.

The article identified specific institutions, in which are serving sentences of imprisonment juvenile convicted. The basic direction of activity of these institutions is education. Expressed opinion about the basic things that make inefficient activity performance of imprisonment in respect of specified categories of prisoners.

Key words: juvenile convict, educative colony, pedagogical impact.